

7.034(497.113 Szabadka)
711.581.(497.113):7.034
728.22:7.034

Viktorija Aladžić

A RENESZÁNSZ HATÁSA SZABADKA ÉPÍTÉSZETÉRE

The Influence of the Renaissance on Architecture in Subotica

A XV. század folyamán Firenzében új művészeti stílusirányzat bontakozott ki, amely a klasszikus művészet vívmányaira támaszkodott. Ez volt a reneszánsz: megújulás vagy újjászületés. A reneszánsz nagymértékben befolyásolta a művészetet, az építészet, a városépítést, a tudomány és általában az emberi gondolkodás fejlődését. Hatása azonban nem csak ezekre a területekre korlátozódott. Ugyanolyan fontos, hogy hatására a kapitalizmus idejében megváltozott az európai városok arculata. Az új típusú bérházak és paloták mintaképei a reneszánsz korban a gazdag kereskedők és a polgárság megrendelésére épített firenzei lakópaloták voltak. A bérházakat egyrészt a haszonelvűség jegyében, másrészt pedig azért építették, hogy kielégítsék az újonnan kialakult társadalmi osztálynak, a polgárságnak az igényeit. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a bérházak és paloták építése a XIX. század elején vett nagyobb lendületet, míg Szabadkán az első ilyen bérpalotákat a XIX. század közepén kezdték építeni. A legtöbb itteni palota a neoreneszánsz stílusjegyeit viseli magán, tudniillik a kapitalisták új liberális rétege a szabadság konnotációja, valamint a tudományos és felvilágosult magatartás folytán azonosult ezzel az irányzattal. Ily módon öt évszázad után Szabadkán is felvirágzott az itáliai reneszánsz hagyománya, ami a neoreneszánsz dekoratív motívumai-val díszített lakó- és bérpaloták építésében nyilvánult meg.

Kulcsszavak: reneszánsz, építészet, lakópaloták, bérház és bérpalota, neoreneszánsz.

Hétköznapi emberek, névtelen tudósok és művészek sokasága – a középkori Európa állandó háborúskodásaitól és létbizonytalanságától felőrölve – kis kolostori közösségekbe tömörült, és apró, lassú léptekkel haladva gazdagította az egyházorientált középkori európai kultúrát, amely a tisztaságot, a lemondást és a szegénységet szorgalmazta. Másfelől a könyvnyomtatás felfedezése 1480-ban, Konstantinápoly bukása és Bizánc eltűnése 1453-ban, illetve Amerika felfedezése 1492-ben nagymértékben megingatta a világról alkotott addigi elképzeléseket, de megváltoztatta a középkori ember hétköznapijait is.

A névtelen középkori alkotók, gondolkodók, kutatók apró lépteinek végtelen sora idővel gyarapodott. A gyakorlatias szellemű kereskedőkből és kézműve-sekből kialakult új társadalmi réteg támogatásával az idők folyamán felhalmo-



Stevan Milinović (Milinovic István) háza

zódott tudás és tapasztalat egy olyan mindent átfogó világmegismerésben teljesedett ki, amelynek középpontjában az ember állt. Ugyanúgy megmutatkozott az ötletek, találmányok, felfedezések, művészi alkotások, festmények, szobrok, építészeti létesítmények szinte korlátlan mennyiségében és egész városok kialakításában, de a gazdagságban is, amelyet a társadalom új rétege az itáliai kereskedők, tengerészek, iparosok teremtettek maguknak. Ez volt a megújulás, az újjászületés eseménye: a RENESZÁNSZ. Először Firenzében bontakozott ki.

Abban az időben Európa (Flandria, Anglia, Spanyolország...) meglehetősen sok fejlett és rendkívül gazdag várost számlált, amelyekben hirtelen gazdasági és kulturális fejlődés indult meg. Míg ezekben az egyház erős dominanciája miatt még mindig virágzott a gótika, Firenze, a városállam, amely 1250-ben vívta ki függetlenségét, a megújulásnak – az antikvitás alapján – termékeny talajává vált, hiszen új módon alkalmazták az antik kultúra vívmányait. Ebben a Medici, a Pitti, a Ruccei, a Strozzi és más dúsgazdag családok segítettek: új identitás kialakítása érdekében mecénásként támogatták az új elképzeléseket.

Az itáliai területeken soha nem merült feledésbe a római múlt, különösen az irodalmi művek fragmentumai, a művészet különböző elemei őrizték meg. A kereszténység azonban hevesen ellenezte az antik kultuszt – a testi szépség megjelenítését a szellemi helyett, az arányosság esztétizmusát az építészetben és általában a művészetben –, ezért csak a XIV. század folyamán kezdték újra ápolni. Toscanában a művészembernek és a neki járó tiszteletnek az új koncepciója fogalmazódott meg; már nem a mindenki által elfelejtett, névtelen, Isten

szolgálatában álló alkotó volt, hanem az isteni magaslatokba emelt elme, univerzális alkotó – uomo universale, aki egyidejűleg volt szobrász, építész, festő, író, hadmérnök stb.

A misztikával és szimbolikával telített középkori gondolkodás a reneszánszban a természet felé fordult, és kitérte kapuit az antik eszmék beáramlásához. A reneszánsz alkotó érdeklődésének középpontjában – az antikvitáshoz hasonlóan – az ember állt, a maga szellemi és testi mivoltában, és minden tárgy mércéjeként szolgált. Ezt a XIV. és XV. század folyamán kulmináló, mindent megrengető és áthidalhatatlan törést, amelyet a reneszánsz hozott, tartalmazza a világ racionális megismeréséről szóló és az embert a világ középpontjaként értelmező humanista doktrína is.

Mégsem mondhatjuk, hogy a reneszánsz létrehozott volna valamilyen sajátos iskolát vagy ideológiai mozgalmat, filozófiai irányzatot. Ezeknek a „fel-forrósodott” időknek a gondolatvilága a filozófiai koncepciók széles palettáján mozgott: a miszticizmustól az empirizmusig, illetve a materializmustól az idealizmusig. De a belső egymás közötti eltérésektől és ellentétektől eltekintve, mindig együttesen szálltak szembe a középkori dogmatikus skolasztikával.¹

Marcus Vitruvius Polio *Tíz könyv az építészetéről* (*De architectura libri decem*)² című művét a Sankt Gallen-i kolostor kéziratái között találták meg 1418-ban. A Római Császárság aranykorából származó szöveg felfedezése nagy hatással volt a reneszánsz építészeire és gondolkodóira, de mindenekelőtt az antik ember és az építészet koncepcióinak a megértésében jelentett óriási segítséget. Újból felszínre kerültek a rend, az elrendezés, az euritmia, a szimmetria, a megfelelő forma és gazdaságosság fogalmai, amelyeket Vitruvius az építészet alkotóelemeinek vélt. Véleménye szerint minden épület építéskor elsősorban az erősségre (*firmitas*), a rendeltetésre (*utilitas*) és a szépségre (*venustas*) kell ügyelni.³

A szimmetriáról Vitruvius a következőket írta: „Szimmetriának nevezzük az épület részeinek kölcsönös harmóniáját, valamint a külön vett részek egybecsengését a figura egészével, egy meghatározott mű alapján.”⁴ Ezek a szavak újból felébresztették az arányok iránti érdeklődést, amelyeket antropomorfizált méretek alapján már az antikvitásban megállapítottak. A reneszánsz építészet fő támpontjai az ember jelenlétét sugalló stílusrendek voltak. Már Vitruvius szövegeiben is megtalálható a különböző stílusrendekhez tartozó oszlopok és emberi figurák összehasonlítása: a dór stílusrend az emberi test szépségét és szilárdságát utánozza, a jón díszítettség és szimmetria a női karcsúságot, a korinthuszi pedig a lányos kecsességet reprezentálja.⁵

Teljesen érthető a reneszánsz megjelenése Toscanában, hiszen a gótikus építészet a barbároké volt, akik a Római Császárság maradványaival együtt pusztították az itáliai területeket. Milyen érzés lehetett a rómaiak utódainak lenni a valamikor oly neves civilizáció maradványain, egy Észak-Európában létrejött



Sanko Manojlović (Manojlovits Szanko) háza

építésszettel és művészettel körülveve, amely igen messze állt a római hagyománytól? Ily módon természetes volt, hogy azt a történelmi fontosságú pillanatot, amelyben elkezdődött az itáliai városok gazdagodása és önállósodása, kihasználták a Római Birodalom legszebb örökségének a felújítására is. Mivel az antik művészet és a római irodalom nem volt homogén, a reneszánsz kori utánpótlás is nagyon eltért egymástól.⁶

Amíg Európában a társadalom a hűbérurak körül szerveződött, akik a saját kastélyaikban éltek, és onnan irányították birtokaikat, addig a reneszánsz kori Itáliát egymással versengő városállamok alkották: Velence, Firenze, Nápoly, Róma. Ezért nem is olyan meglepő, hogy nagy eltérések mutatkoztak az egyes városokban kialakult, vezető művészeti irányzatokban. Velencére erősebben hatott a gótika, Firenzében kialakult a reneszánsz, míg valamivel később Róma a barokk építészet és urbanizmus bölcsője lett.

A firenzei reneszánsz kialakulásának történetét lehetetlen kutatni a reneszánsz kori művek – különösen az építészeti – alkotóinak ismerete nélkül, tudniillik, mindegyik magán viselte alkotójának sajátos jegyeit. Filippo

Brunelleschi (1374–1446) volt az első, aki megértette a klasszikus építészet strukturális rendszerét, és ennek elveit a korszerű igényekhez igazította. Legjelentősebb műve a Santa Maria del Fiore katedrális kupolája Firenzében, de meg kell említeni egy egész sor jelentős alkotót, mint például Leon Battista Albertit (1404–1472), Leonardo da Vincit, Michelangelót és másokat. Ők is hozzájárultak a reneszánsz gondolkodás és művészet fejlődéséhez.

Habár a reneszánsz legpompásabb műalkotásai Firenzében és más itáliai városokban épültek – közülük némelyek az egyetemes építészet legkiválóbb alkotásai –, Európa többi térségére is kiterjedt az új stílus és dekoratív elemei a mai napig megmaradtak, ám sokkal nagyobb hatással volt egész Európára a reneszánsz egy másik terméke: a firenzei bérpalota.

Még az ókori Rómából ismertek azok az emeletes lakó- és bérházak, amelyekben a különböző nemzetiségű, szegényebb kereskedők béreltek igen szerény lakásokat. A kiadó lakásokat kínáló házak megjelenése összefüggésben állt a városok fejlődésével. Az antik bérházak rendeltetése ugyanolyan összetett volt, mint a későbbi korokban. A földszinten a boltok számára kétrészes helyiségeket építettek, az emeleten viszont szerény méretű szobák voltak.

Itália területén elég korán kialakították a lakópaloták funkcionális alaprajzát, amelynek később számos variációja született. A *Palazzo Davanzati* (1. kép), amely ma Bútorok és Dekorációk Múzeuma Firenzében, jó példaként szolgálhat e funkcionális alaprajz magyarázatához.⁷ Ez a palota a XIV. század végén épült. Földszintjén egy raktár és egy bolt volt, a lakóterület pedig fölötté helyezkedett el. Némileg eltér korának többi palotájától, mert belül az átrium helyett csak lépcsőháza van, valószínűleg az építéséhez rendelkezésre álló kis méretű telek miatt. A belső udvart az épület tetején fölemelt tágas loggia helyettesítette, a család ott tölthette a forró nyári éjszakákat. A palota a loggiával együtt öt szintből állt. Az első emelet volt a ház legkellemesebb része, mivel nem érte az utcáról jövő zaj és por, és nem volt olyan meleg sem, mint a felsőbb emeleten, ezért ott kapott helyet a vendégszoba, a munkatársak fogadására szánt helyiségek, illetve a ház urának a szobái is. Ez a legrepresentatívabb emelet a *piano nobile* nevet kapta. A többi emeleten – sorrendben – a feleség, a gyermekek és a család kevésbé fontos tagjai laktak, a legfelsőbb emeletet pedig a cselédeknek szánták, mert nyáron nagyon meleg, télen pedig rendkívül hideg volt.

E firenzei palota mintájára épült a Medici család háza is, amelyet Cosimo de' Medici felkérésére közeli barátja, Brunelleschi tervezett. Amikor elkészült az új palota modellje, szépségét látva, Medici a következőket mondta: „Az irigység olyan növény, amelyet nem kellene locsolni.” A történet szerint Brunelleschi erre a megjegyzésre annyira megharagudott, hogy megsemmisítette a rajzokat, Medici palotáját pedig Michelozzo Michelozzi építette fel. Az építkezés 1444-ben vette kezdetét, és 20 évvel később fejeződött be. A Davanzati-palotával összehasonlítva ez az épület a szimmetria és a matematikai elrendezés új elveit tükrözi.



Radisits Péter háza

A palota háromszintes átriumszerű belső udvarral. A homlokzatot rusztifikált kőfalakból alakították ki, ezek legdurvábban kimunkált része a földszinti volt. Az első emelet rusztikus falának nincsenek egyenetlenül kidolgozott felületei, hanem a kötőgerendák mentén kivágott bordázatokat (kannelura) tartalmaz, míg a felső emelet köve sima. Ilyen módon a kő kimunkálásának fokozatai azt az érzést keltik a szemlélőben, hogy az emeletek könnyebbek és áttetszőbbek a földszintnél. Ezt az emeleten több ablakkal tudták elérni. A reneszánsz kori firenzei paloták földszintje masszív és zárt volt, ily módon a ház mindenkori tulajdonosa, miként a várakban, eltorlaszolhatta magát a külvilágtól, tudniillik azokban az időkben gyakoriak voltak az utcai zavargások. Hasonló jellegzetességeik voltak Firenze más palotáinak is, mint például a Rucellai család palotájának, amelyet Alberti tervezett, a monumentális Pitti-palotának, a Pazzi-Quaratesi-, Gondi-, a Strozzi- és a többi palotának.

Ostiában és más római városokban szinte identikus másait lehetett látni a firenzei paloták funkcionális elrendezésének, amelyet évszázadokon keresztül bővítettek és alakítottak, majd végül a XIX. században Európában is elterjedt.

Az ipar, a kapitalista gazdaság és a vállalkozás fejlődésének következményeként a XVIII. század végén, de különösen a XIX. században Európa minden városában felerősödött a vállalkozók, a hivatalnokok és az értelmiségiek társadalmi osztálya. E polgárságnak, különösen a hivatalnokoknak, az értelmiségi-

eknek és a városba költözött nemességnek köszönhetően megjelent a kapitalista ház új típusa, a bérház, amelyet a nyereség végett építettek, és nem azért, hogy otthont biztosítsanak. Ez a háztípus, a lakóház és a bérház régebbi változatához képest, nem stílusában, hanem a funkciójában hozott újat. A bérház megjelenésével a ház áru, a vállalkozás tárgya lett. A városi polgárságon, értelmiségen, hivatalnokokon, nemességen kívül ezekben a házakban kézművesek és munkások is laktak, de műhelyük már nem képezte a lakóterület részét. A bérház leglátványosabb példája a „bér palota” volt, míg legszerényebb változatának a „bér kaszárnya” jelölhető meg.⁸ A bérpalotákat látványos objektumnak építették, amelyeket az itáliai területeken emelt bérpalotákról mintáztak, azzal a különbséggel, hogy ezeket több lakónak szánták. A bérházakat és a bérkaszárnyákat szerénynek építették, sok lakással, azzal a céllal, hogy minél nagyobb nyereségre tegyenek szert általuk.⁹

A Habsburg Monarchia keretében Bécs jelentette azt a kulturális központot, amelyen át Olaszországból és Franciaországból a különböző művészeti áramlatok érkeztek. Az első bérpaloták Bécsben épültek, majd a monarchia kisebb-nagyobb városaiban is. A XIX. században ezeken a területeken a bérpaloták minden szobája több funkciót is betöltött, a lakások pedig kisebbek voltak, mint a polgári lakóházakban: 3–6 szobát számláltak. A polgárság kialakulásának kezdeti szakaszában nagyobb hangsúlyt fektettek a bérházak funkcionalitására, külsejük egyszerű volt, ami egyezett az akkor uralkodó klasszicista stílussal.

A bérházakat három részre osztották fel. A földszinten, az utca felől boltokat nyitottak, az udvar felől volt a szolgáltató szektor, raktárak, a szárítók, a pincelejárát. A harmadik rész a lakóterület volt, amelyet társadalmilag nivelláltak. Az első, a *piano nobile* nevű emeleten voltak a ház legvonzóbb lakásai, ahol általában a ház tulajdonosa élt, a második emelet az elsőhöz hasonlított csekély rangkülönbséggel, amely a homlokzat részleteinek kihagyásában vagy a szobák nagyságának csökkentésében jutott kifejezésre. A harmadik emeleti lakások kis méretűek voltak, emiatt csak a legszükségesebb helyiségekkel voltak ellátva: két szoba, konyha, éléskamra – fürdőszoba és cselédszoba nélkül. A létesítmény udvari részeiben úgyszintén kicsi és jelentéktelen lakások helyezkedtek el.

A bérházak, de különösen a bérpaloták bejáratát a fő lépcsőfeljáróval együtt gazdagon díszítették: díszesen faragott kapuval, terrazzóval, mozaikkal vagy kőpadlóval, dekoratív falfestményekkel, sárgaréz lámpákkal, nemritkán vitrázzsal. A lakások belseje már nem volt ilyen fényűző, egymástól pedig a helyiségek számában és magasságában különböztek. A nagyobb lakások magassága néha meghaladta a négy métert is. Az udvarra néző lakások jóval alacsonyabak voltak, és sokszor csak egy szobából és konyhából álltak. Ezeknek az épület aljában volt közös toalettjük, és oldallépcsőház kötötte őket össze.

A XIX. század első felében a bérházak alapját a hagyomány és a spekuláció motiválta, miközben egyforma lakhatást irányoztak elő a gazdagok és a sze-



Róth József háza

gények számára. Később azonban az építmények utcai részében elhelyezkedő fényűző és a szerény udvari lakások közötti különbségek a társadalom rétegződésének a mutatóivá váltak; e rétegekből hiányzott a középosztály.

A XIX. század második felének elején a lakás helységeit funkciójuk alapján kezdték elkülöníteni. A leglátványosabb helyiség volt a szalon, míg a lakás félreeső részében rendezték be a hálószobát. Egyetlen rendeltetése volt a gyermekszobának és az ebédlőnek is. Az említett helyiségek mindegyike, a tulajdonos ízlésének és vagyoni helyzetének megfelelően, biedermeier stílusú bútorttal volt berendezve. A nappali szoba vegyes funkciót látott el, és ezzel összhangban különféle stílusú bútorttal rendezték be. A felsorolt lakóhelyiségek mellett néha megjelent a dolgozószoba is.¹⁰

A XIX. század folyamán nem a polgári építészet követte az ipari forradalom vívmányait, hanem a burzsoázia, amely egyik részről serkentette az ipari termelést és a fejlődés mozgatóereje volt, más részről viszont fékezte ugyanezt a fejlődést. A lakóházak és bérpaloták építéskor az előző korok stílusait utánoz-

ták, így a klasszicizmust és a romantikát a neogótika követte, amely a londoni parlament (1835–1858) építésének köszönheti népszerűségét. A legtöbbit alkalmazott stílus a neoreneszánsz volt, amelynek széles körű terjedése Gottfried Semper nevéhez fűződött, majd a XIX. század vége felé színre lépett a barokk.

Az ipari forradalmat Nyugat-Európa országai valóságos robbanásként élték meg, Angliától kezdve, Franciaországon és Németországon át. Az Osztrák–Magyar Monarchiába azonban megkéssve érkezett. Az osztrák liberálisok 1860-ban kerültek hatalomra, amit Bécs átalakulása követett. A kör alakban épült várfalak közé szorított középkori városból modern világváros lett. A várfalakat a Ringstrasse körút váltotta fel, amelyen Bécs akkori legreprezentatívabb épületeit emelték. Ugyanakkor ott sorakoztak az igen kedvelt neoreneszánsz stílusban épült reprezentatív bérpaloták is, amelyek a liberális Bécs ismertetőjelévé váltak.¹¹ A város liberális polgári rétege azonosult a reneszánsz korban kialakult firenzei és itáliai szabad eszmékkel. A stílus később kiterjedt az egész monarchia területére, különösen Magyarországon kedvelte a nem magyar nemzetiségű kereskedők és vállalkozók új rétege.

Az ipari forradalom első hatásai Magyarországon csak valamikor a XIX. század második felében váltak érezhetővé, különösen Pesten. Akkoriban Pesten a bérházak tükrözték az egyéni új kifejezésmódot és ízlést. Az Ausztria és Magyarország közötti 1867-es kiegyezéssel létrejött dualista államot két egyenrangú fél képezte. A megfelelő politikai áramlatok hirtelen gazdasági fellendülést hoztak, ami a bérházak építésében is megnyilvánult. A XIX. század utolsó három évtizedében Magyarországon végbement városiasodás hasonlított a Nyugat-Európában már valamivel korábban lejátszódott azonos folyamathoz, abban az időszakban Európa legrohamosabban fejlődő városa Budapest és Berlin volt.

Budapest a XX. század második felének folyamán robbanásszerűen növekedett, az 1867. évi kiegyezés után pedig – Magyarország központjaként és fővárosaként – a többnyire a magyar lakosságú városok fő vonzásköre lett, fejlődése és építészeti stílusa pedig mintaképül szolgált. A többi nemzetiség pedig inkább Bécs, München, Graz és más nyugat-európai hatások befolyása alatt állt.

1870-ben Budapesten megalapították a Fővárosi Közmunkák Tanácsát, amelynek szakosztályvezetőjévé Reitter Ferencet választották meg. A tanácsot a londoni városfejlődést szabályozó testületről mintázták. A tanács első és legfontosabb feladata az volt, hogy meghatározza a főváros fejlődésének általános sémáját. Egy évvel később nemzetközi pályázatot írtak ki, amelyre olyan terveket kellett beküldeni, amelyek magukban foglalták a forgalom, a terek, a kerületek és a középületek elrendezését is. Az első díjat Lechner Lajos nyerte el. A végső tervet Lechner rajza alapján készítették el, amelyet Bécs, valamint Párizs mintájára három sugárút és három körút rendszere képezett. A tanács első nagy projektuma a sugárút (a mai Andrassy út) áttörése volt a város központjától a Városligetig, a Terézváros szűk utcáinak labirintusán keresztül.



Prokesch Mihály háza

A sugárút menti épületek tervezésébe számos építész bekapcsolódott: közöttük Ybl Miklós vagy a kevésbé ismert Linzbauer István is. Az egész sugárút mentén középületek, bérpaloták, üzletek, rezidenciák és villák kiépítését vették tervbe. Abban az időben a mai Andrassy sugárút (2. kép) Magyarország legnagyobb és legmagyarabb várostervének számított. A két kilométer hosszú út mentén 115 házat építettek fel. A sugárutat két térrel három részre osztották fel. A központtól a Városliget felé haladva minden egyes résszel szélesedett az utca, a házak magassága pedig csökkent. Ilyen módon a sugárút elejét négy-öt emeletes bérházak és bérpaloták töltötték ki, a Városliget közelében pedig a sugárútra néző kertes magánházak és villák álltak. A bérházak mindegyike neoreneszánsz stílusban épült, csak néhol volt érezhető a barokk hatása. A neoreneszánsz befogadása az építészek új nemzedékének tulajdonítható, akik akkor tértek vissza külföldön végzett tanulmányaikról. Pest rohamos fejlődése a XIX. század utolsó évtizedeiben – ami egybeesett az Andrassy út kiépítésével –, számos építészt vonzott Magyarországra Ausztriából, Csehországból, Morvaországból, Németországból és Svájcból. A neoreneszánsz stílust az akkori burzsoázia liberális körei is tárt karokkal fogadták, hiszen ez az irányzat min-

denekelőtt a szabadság konnotációját, valamint a tudományos és felvilágosult magatartás ismérveit hordozta.

A nyereség utáni hajsza miatt a bérházak nagysága a telkek függvénye volt. Pest bérházai a telek területének 70–80%-át foglalták el, így szabad területként csak egy kicsi, téglalap- vagy négyzet alakú, belső udvarrész maradt. A lakásokba az udvar felőli részen épült függőfolyosón lehetett bejutni. A bérház egyik legjellegzetesebb példája az Andrássy úton álló Del Medico-ház (1880–1882).

1869-ben a budapesti Múzeum utca 11 alatt kezdték építeni a Károlyi-palotát. 1872 és 1874 között a Lánchíd utcában felépítették a Liphay-palotát is. A századforduló közeledtével egyre több ehhez hasonló épületet emeltek. Jellegzetességük abban nyilvánult meg, hogy vegyes típusúak: részben lakópaloták, részben pedig bérházak voltak. Az ilyen típusú házak tulajdonosai kezdetben a nemesség soraiból kerültek ki, akik az év legnagyobb részét a fővároson kívül töltötték, majd később a burzsoázia gazdagabb tagjai is egy-egy ilyen építmény tulajdonosaivá váltak. A palota megőrizte elsődleges szerepét: reprezentatív maradt, de szalonjaiban már nem tartottak hangversenyeket, nem rendeztek bállokat, ahogyan ez szokás volt, amikor Nyugat-Európában építeni kezdték őket. Ezeket a funkciókat fokozatosan a színház, a koncertterem és a vigadó vette át. A paloták kiadó lakásokkal való bővítése még inkább növelte a belőlük származó hasznot. Amíg a korábbi időszakokban tetemes összegekbe került a paloták karbantartása, a XIX. század végén épült új típusúak még a tulajdonos távollétében is csinos jövedelmet hoztak. A bérházakat azonban nemcsak palotákkal párosították, hanem bankokkal és hivatali épületekkel is – a cél pedig mindegyiknél azonos volt: a telek minél gazdaságosabb kihasználása.

Magyarországon Budapesten kívül egyedül Szegeden történtek ilyen nagyméretű átalakítások, annak az 1879-es árvíznek a következményeként, amely tönkretette a város nagy részét. Tetemes külföldi adományok segítségével sikerült kivitelezni Lechner Lajos újabb tervét. Kiépült két körút és néhány sugárút, amelyek mentén a budapesti és bécsi mintára keletkezett uniformizált, neoreneszánsz stílusú háromemeletes bérpaloták sorakoztak.

A XIX. század folyamán Magyarország többi részét is elérte a gazdasági fellendülés, sokszor egyenesen a főváros hatására. Szabadkán 1847-ben egy Csongrádon élő, Magyar Imre nevű bíró bérpalota építését kérelmezte a mai Strossmayer utca 3. szám alatt¹², természetesen a budapesti bérpaloták mintájára. Amennyire ismeretes, ez nemcsak Szabadka első bérháza volt, hanem az első átrium-típusú objektum is, amelynek belső téglalap alakú udvara és három homlokzata volt, közülük kettő az utcára nézett, egy pedig az akkori Hal térre.¹³ A negyedik fal a szomszédos ház vakfalára támaszkodott. Miután befejezték az új városháza építését, lebontották Macskovics szenátor szomszédos házát, és adaptálták a vakfalat, az összes homlokzatot pedig 1911–1912-ben, Vadász Pál terve alapján, müncheni szecessziós stílusban átalakították (3. kép). Magyar



Mamuzsics Lázár háza

házát a telek szélei mentén építették, téglalap alakú belső udvarral. A ház főbejárata a mai Strossmayer utca felé nézett. Hozzá tartozott a jellegzetes lépcső is, az oldallépcsőt viszont a ház ellenkező oldalában helyezték el, és összekötötték az emelet vonalát kísérő kör alakú terasszal, amely lehetővé tette a cselédeknek, hogy a lakások mellékhelyiségeibe a teraszon át járjanak be. Az emeleten három lakás volt, közülük a leglátványosabb szintén a Strossmayer utcára nézett. A földszinten valószínűleg kilenc, kiadásra szánt üzlethelyiséget helyeztek el, illetve három, egymással összekötött szobaszerűséget, amely a házmester lakása lehetett. Magyar palotájának eredeti tervei nem maradtak meg, ezért az objektum funkcionális elrendezésének elemzése csak a későbbi tervek, illetve adaptálások alapján készült.¹⁴

A XIX. század közepe táján továbbra is nagyon keveset építettek Szabadkán: néhány egyemeletes házat a város központjában, míg a település többi része jobbára falusi jellegű volt. A XIX. század utolsó három évtizede azonban Szabadka fejlődéstörténetének legfényesebb korszaka, hiszen végre ebben a térségben is tapasztalható volt az egész Európát elárasztó gazdasági fellendülés, jórészt a vasútvonalnak köszönhetően, amely 1869-ben érkezett Szabadkára. A mezőgazdasági termékek gyors és olcsó szállítása a külföldi piacokra nemcsak a földbirtokosok, illetve az új vállalkozói elit néhány talpraesett képviselőjének a meggazdagodását tette lehetővé, hanem a szabadkai társadalom többi tagjá-

ét is. Ebben a periódusban felélénkült a városépítés is, jóllehet a XIX. század 70-es éveiben még csendes volt, a 80-as, 90-es években meglehetősen nagyszámú emeletes ház épült, néha évente több tíz is. Jelentősen megnőtt az építészek és mérnökök száma a városban, de a városi élet minden más területe is fejlődött. A külföldi tanulmányokról Szabadkára érkező építészek új nemzedéke magával hozta a kor divatos építészeti stílusait, melyek közül a leggyakoribb a neoreneszánsz volt. Az első neoreneszánsz stílusú terveket Macskovics Titusz dolgozta ki.

Szabadkán a klasszicista időszakot követő, első neoreneszánsz építmény Polyákovics Alajos háza volt, amelyet Tóth Mihály tervezett 1878-ban, a mai Korzó 5 alatti telken. Ennek a bérháznak a külseje alaposan megváltozott 1912/13-ban, amikor bankot létesítettek benne.¹⁵ Majdnem ugyanakkor más építészek tervrajzai is a neoreneszánsz stílusjegyeit viselték magukon. Macskovics Titusz, Wágner Nándor és Koczka Géza is ebben a stílusban tervezték első épületeiket. Érkezésükkel kezdetét vette a szabadkai építészet új érája. A neoreneszánsz leghűbb képviselője Koczka Géza volt. Az aláírását viselő épületek szinte mindegyikén a reneszánsz építészetből kölcsönzött díszítő elemek láthatók. Megvalósított tervrajzait a homlokzat arányossága, a földszint és az oldalrizalitok rusztikája, illetve az ablakok egyenlő ritmusa ékesíti. Néhány megrendelő következetesen Kocka ilyen jellegű munkája mellett döntött, ami különösen Prokesch Mihály bérházainak esetében jutott kifejezésre, melyek mindegyikét Koczka Géza tervezte.

Vermes Gábor 1870-ben kérelmezte egy kétemeletes bérház építését a mai Matko Vuković utca 1 alatt. A megőrzött terv szerzője Hoffmann Sándor volt.¹⁶ A terv alapján a ház két egyforma emeletből állt volna, mindegyiken egy nagyobb és egy kisebb lakással. A nagy lakásokba kilenc szobának kellett volna lennie, amelyek a homlokzat mentén sorakoztak volna a főtértől a mai Matko Vuković utca felé. Az udvari lakásokat az udvari szárnyában, a szomszédos vakfal hosszában helyezték volna el, a bejárat pedig a homlokzat mentén elhelyezett erkélyről lett volna. A földszinten kilenc külön álló üzlethelyiséget és egy identikus kisebb lakást tervezett az udvari szárnyban. Az egész objektum alatt pince lett volna. A homlokzatot egyszerű klasszicista vonalakkal tervezte meg a mester.

Valószínű, hogy a pénzhiány miatt csak a telek felére építettek. Vermes Gábor házát 1880-ban, Macskovics Titusz terve alapján átalakították, így ma nem az eredeti arculata látható, hanem a neoreneszánsz elemekkel módosított. A következő évben Vermes Gábor kérvényezte a bérház bővítését: neoreneszánsz stílusú, kétemeletes nyugati szárnyat szeretett volna hozzáépíteni.

1879-ben építették Szabadkán Milinovics István emeletes házát. Milinovics István a köznemességhez tartozott, de rangja mellett birtokokkal is rendelkezett. A város központjában épült házon megtalálhatók a bérház elemei (ma Rudić



*Luka Aracki
(Aradi Lukács)
háza*

utca 2). A ház földszintjén öt üzlet volt. A szabadkai Történelmi Levéltárban sajnos csak az egyik homlokzat terve őrződött meg,¹⁷ ezért nem tudjuk pontosan, hogy hány lakás volt az emeleten. Még mindig ismeretlen számunkra a tervrajz szerzőjének a neve, sőt a többi kivitelezett munkájából sem lehet rá következtetni. A homlokzat Macskovics kéziratára emlékeztet, de ez ugyanakkor az első eklektikus építmény is, amely megfelelő mértékben és jó ízléssel vegyíti a reneszánsz elemeit a háromszögű timpanonnal ellátott ablakok reneszánsz ritmusával, a barokk elemeit, egy Atlasz-figura hátára támaszkodó félkörös erkély a ház sarkán, továbbá az emelet boltíves nyílásai, amelyek a „rundbogen” stílusra jellemzőek.¹⁸ A homlokzat legszembeötlőbb eleme mindenképpen az égetett agyagból készült Atlasz-figura, amelyet a homlokzattal azonos színűre festettek. 1985-ben restaurálták a ház homlokzatát, akkor kerültek oda az oszlopok a fő homlokzata alá. Mai napig sem világos azonban, hogy a terv eredeti kivitelezésében voltak-e oszlopok, vagy csak sekély pilaszterek a homlokzaton. Mivel a szabadkai Városszépítő Társaság szigorúan tiltakozott a járda bármi-

nemű eltorlaszolója ellen, feltételezhető, hogy teraszalátámasztó oszlopok ezen az épületen soha nem léteztek (4. kép).

Milinic István háza a szabadkai épületszerkezetekben is újdonságot hozott, emeletközi konstrukciójában az elsők között alkalmaztak famennyezet helyett porosz boltívet „I” profilú vas erkélytartókkal. A porosz boltív bevezetése Macskovics Titusz munkásságához fűződik. Terveiben kezdettől fogva a porosz boltívet alkalmazta, így a mai Strossmayer utca 4 alatt, Aradszki Lukács 1880-ban felépült háza esetében is.¹⁹ Az Aradi-házat Titusz neoreneszánsz stílusban tervezte (5. kép), ily módon a neoreneszánsz, a szabadkai bérházak és bérpaloták építészetének domináns stílusává vált a következő két évtizedben, egészen a századfordulóig, a szecesszió megjelenéséig.

1879-ben Kunec Mór nevű földbirtokos, uzsorás és kereskedő Wágner Nándortól rendelte meg egy ház tervét a mai Strossmayer utca 20 alatti telken. Wágner Nándor két tervet is elkészített, egyet neoreneszánsz, a másikat viszont klasszicista stílusban,²⁰ ami arra vall, hogy a befektető sem volt biztos abban, milyen stílusban szeretné felépíttetni a házát. Mégis csak a neoreneszánsz homlokzat mellett döntött, de a terv kivitelezésekor kisebb változásokat hajtottak végre a díszítő plasztika alkalmazásában (6. kép). A ház emeletén két lakás volt, a földszinten pedig két üzlet, amelyek közül az egyiket biztos, hogy Kunec Mór foglalta el. Már 1882-ben Wágner Nándor elkészítette az udvari szárny tervét is, amelyet Kunec Mór házához építettek.²¹ A hozzáépített részben még egy lakás volt, amely elfoglalta a földszintet és az emeletet is, a pincéjét pedig a Kunec-ház pincéjével összekötötték, és valószínűleg raktárként szolgált. Még ma is ott állnak Kunec házának kapuján a kovácsoltvasból készült MK iniciálék, amelyek a ház egykori tulajdonosáról tanúskodnak.

Manojlovics Szanko nevű vaskereskedő már 1881 folyamán fölemeltette bérpalotáját a mai Korzó 8 alatt (7. kép). A ház tervrajzát nem őrizték meg az archívumban, csak a történetet ismerjük, amely szerint a ház tervezője Macskovics Titusz volt. A következő évben Hönsch Dezső elkészítette a kétemeletes raktár tervét, amelyet Manojlovics Szanko a saját telkén, palotája mögé épített. A raktár a Branislav Nušić utcára nézett.²² Mai állapotából nehéz kikövetkeztetni, hogy Szanko házában egy vagy több lakás volt. A valamivel később épült, hasonló házakkal való összehasonlítás alapján megállapítható, hogy Manojlovics palotájában 2-3 lakás volt: az egyikben a család lakott, a többit kiadásra szánták, ugyanúgy, mint a földszinten levő négy bolthelyiséget.

Radisits Péter háza, ma Matko Vuković utca 9, eredeti tervrajzában „lakházként” volt feltüntetve.²³ Ettől eltekintve az emeleten három lakás volt, közülük kettőt bérbe adtak, a ház földszintjén pedig két üzlethelyiség volt. A házat a Macskovics&Gründböck vállalat tervezte 1882-ben. Radisits háza a szabadkai neoreneszánsz szebb példái közé tartozik. A homlokzatnak két oldal- és egy középső rizalitja van 3 nyílással és közöttük két kariatidával (8. kép). A kapun

kívül a ház minden nyílása boltíves. A földszint és a rizalitok rusztikával, a tető alatti rész pedig girlandokkal vannak gazdagítva.

Róth József 1882-ben kérelmezte bérházának építését Koczka Géza tervei alapján, a mai Dimitrije Tucović utca 4 alatt.²⁴ Koczka Géza éppen akkor jelent meg Szabadkán, így ez volt az egyik első terve. Róth József második bérházát ugyanúgy Koczka Géza tervezte már a következő évben, és az alkalommal már két homlokzattervet készített. A kivitelezett változat mind a két tervezettől különbözik, tudniillik, különböző elemekből tevődik össze. Már 1887 márciusában Koczka Géza elkészítette az udvari szárny átalakításának tervét is: kidobta a fürdőszobát, a vizes gócot és a vészkijáratot, ezeket az udvari szárny végében helyezte el.

Koczka Géza tervrajzaiban visszafogott volt a homlokzati díszítő elemek alkalmazásában. Ilyen szempontból Róth második háza a Dimitrije Tucović utca 6 alatt (9. kép) kivétel, amelynek pompás, hangsúlyozott rusztikája van a földszinten, az átszelt timpanon barokk elemei a kettős ablakok, oldalrizalitok fölötti részét díszítik, kagylómotívummal a közepükön; a három középső boltíves ablakon három sekély domborzat található, mitológiai jelenetekkel. Ilyen kimunkálású homlokzattal Koczka Géza Macskovics munkájához közelített. Érdemes megemlíteni a háznak a városban egyedülálló kapuját, amelynek szárnyai fából készült kazetták, középen kör alakú öntött üvegekkel.

A XIX. század 80-as éveit folyamán más bérházak is épültek a Dimitrije Tucović utcában, mint amilyen Weinhút Adolf kereskedő háza, amely a mai 8. számú telken épült, Róth háza mellett.²⁵ Azután felépítették a földbirtokos és vegyeskereskedő Radics János házát is a mai Dimitrije Tucović utca 1 alatt.²⁶ Házának keskenyebb homlokzata a főterre nézett. Az emeleten két lakás volt, az egyiket a tulajdonos lakta, a másikat pedig kiadta. A földszinten öt üzlet volt. Mind a két ház homlokzata a neoreneszánsz stílusjegyeit viselte magán.

Az építkezési hullám nyomán, amely Szabadkát a XIX. század 80-as éveinek elején elárasztotta, a városközpont négy utcáját alakította ki: ezek ma a Dimitrije Tucović, a Matko Vuković, a Strossmayer utca és a Korzó. Ebben az időszakban a háztulajdonosok között ott szerepelt Dimitrijevits János is. A mai Korzó 6 alatt található, házának tervezete nem maradt meg. A megőrzött dokumentumok alapján mégis megállapíthatjuk, hogy ez az emeletes ház a XIX. század nyolcvanas éveiben épült neoreneszánsz stílusban.

1886-ban felépült Prokesch Mihály kereskedő két egyemeletes háza is a katonaság számára.²⁷ Mint mindegyik későbbi Prokesch-rendelésnek, e két háznak a tervezője is Koczka Géza volt. Prokesch akkoriban városi tisztviselő volt, és a katonaság szállásáért, illetve szállásáért volt felelős. Valószínűleg, szembeesülve a tisztek lakásproblémáival, úgy döntött, hogy vagyona egy részét a két bérház építésébe fekteti, hiszen biztos és nem kis jövedelmet jelentettek neki.²⁸ Prokesch Mihály azelőtt is foglalkozott lakáskiadással a katonaság szá-

mára. Erre a következtetésre annak alapján jutottunk, hogy 1883-ban átadott egy építkezési engedély iránti kérelmet, hogy a már meglévő földszintes háza udvarában, a mai Makszim Gorkij utca 34 alatt, irodát és szobákat építsen a katonaság számára.²⁹

Prokesch mindkét bérházának a Gubec Máté utcában L-alakú alapja volt, két szomszédos telken épültek (a mai Gubec Máté utca 8 és 10 alatt), és szinte azonosak voltak. Egymással szemben emelték fel őket, mintha egymás tükörképei lettek volna. Érthetetlen, hogy miért nem tervezték egységes objektumként őket, hanem utólagosan adtak hozzá, a két épület homlokzatának találkozásánál egy középső akcentust – ovális bemélyedést, amely elvész a homlokzat ruszti-kával kidolgozott falazatán, és aligha magyarázza a két egyforma homlokzat egzisztenciáját hangsúlyozott oldalrizalitokkal. Mind a két ház alatt pince, a földszinten két-két, az emeleten pedig egy-egy lakás volt.

Ugyanabban az évben Koczka Géza Prokesch Mihály számára kidolgozta egy nagy, 106 férőhelyes lóistálló tervét. Az istálló annak a teleknek a végében épült, ahol már álltak az immár laktanyának nevezett bérházak.³⁰ Már 1887-ben Prokesch Mihály egy újabb bérház építésébe kezdett bele, amely kétemeletes volt, a Korzó és a Đuro Đaković utca sarkán állt (ma Korzó 15).³¹ Ez volt akkoriban Szabadka legnagyobb bérháza, amely széleivel körülfogta azt a telket, amely három utca felé nyílt, így a háznak U alakja volt (10. kép). A későbbi koroknak csak a második emelet terve maradt meg. A tervet ez alkalommal is Koczka Géza készítette. Ez volt az első olyan ház, amely nagyságával és külalakjával a budapesti bérpaloták mellé állhatott.

1894-ben Prokesch Mihály kérvényezte utolsó, egyemeletes bérházának építését a mai Bosa Miličević utca 25 alá. A házat ez alkalommal is Koczka Géza tervezte. Abból adódóan, hogy a ház nem a város központjában épült, a földszinti üzlethelyiségek helyett az első emelethez hasonlóan kiadó lakások voltak.

Prokesch épületeinek dekoratív díszéből nyugalom és harmónia áramlik. Az első kettő, a mai Gubec Máté utcában szigorú öríz, ami valószínűleg abból ered, hogy a katonaság számára készültek. A leglátványosabb homlokzat kétségkívül a Boris Kidrič utca 15 alatti Prokesch-palotáé. Mivel építésének idejében ez volt a legnagyobb bérház Szabadkán, Koczka Géza biztosan nagy felelősséget érzett tervezésekor, aminek az eredménye egy szigorú, következetes és kissé merev homlokzat lett. Prokesch utolsó bérházának sekély és szegényes díszítésű homlokzata az épület státusára is utalt. Távolabb volt a központtól, olyan helyen, ahol nem juthatott kifejezésre, így nagyon szerény eszközökkel dolgoztak, de ugyanakkor ügyeltek arra is, hogy kielégítsék a kor stílusbeli szükségleteit.

Szabadka akkori polgármestere, Mamuzsics Lázár 1891-ben Macskovics Tituszt bízta meg bérházának tervezésével.³² A polgármester háza a mai Đuro Đaković utca és a Reichl-park sarkán lévő telken épült (11. kép). A ház alap-

ja L betűhöz hasonló, neoreneszánsz homlokzata pedig Milinovics István és Radisics Péter házára emlékeztet. Ezen is a főhomlokzat közepén megtalálható a jón oszlopokkal alátámasztott erkély, a sarkán pedig egy a tető alatti koszorún girlandokkal díszített téglalap alakú erkély.

A XIX. század végéig, de később is Szabadkán a bérházak és a bérpaloták neoreneszánsz stílusban épültek, tekintet nélkül arra, hogy emeletesek vagy földszintesek voltak-e. Így teljes öt évszázaddal az itáliai reneszánsz virágzása után, Szabadkán is, lakó- és bérpaloták képében virágzott újra a reneszánsz hagyomány. A reneszánsz témák nem csak a házhomlokzatokon voltak jelen, hanem a házak és paloták lépcsőházában és szalonjaiban is, amelyeket antik motívumokkal díszítettek. Erre Manojlovics Szanko, Radisics Péter és Radics János vagy az egykori polgármester, Mamuzsics Lázár háza a jó példa. A XIX. század végi Szabadka más létesítményeinek – iskolák, bankok stb. – külső homlokzatát úgyszintén reneszánsz elemekkel díszítették.

(Fordította: *Drozdik-Popović Teodóra*)

JEGYZETEK

- ¹ Milić, B: Razvoj grada kroz Stoljeća III, Zagreb: Školska knjiga, 2002, 3. o.
- ² Marcus Vitruvius Pollio: Deset knjiga o arhitekturi, Sarajevo: Svijetlost 1990. Vitruvius a ma napig megőrzött legrégebb ismert műépítészeti elméleti munkák szerzője. Augustus császár idejében élt és alkotott, és átfogó szöveggyűjtemény maradt tőle az akkori építészeti ismeretekről. Tanultsága folytán nagy tudással rendelkezett a korábbi görög és római e területet felölelő szövegekből, amelyek időközben elvesztek.
- ³ Marcus Vitruvius Pollio: Deset knjiga o arhitekturi, Sarajevo: Svijetlost 1990, 15–18. o.
- ⁴ Marcus Vitruvius Pollio: i. m., 16. o.
- ⁵ Marcus Vitruvius Pollio: i. m., 77. o.
- ⁶ Marej, P.: Arhitektura italijanske renesanse, Beograd: Građevinska knjiga, 2005, 9. o.
- ⁷ Marej, P.: i. m. A Projektovanje palata u Firenci, Veneciji i na drugim mestima c. negyedik fejezet leírja a XIV. és XVI. századi itáliai városok legjelentősebb palotáit.
- ⁸ Hanák P.: A polgári lakáskultúrák szakaszai a XIX. században 1815–1914., „Magyarország társadalomtörténete I.” A 2. kötet, szerk. Kovács Gy., Budapest. 85–104. o.
- ⁹ Aladžić, V.: Nastanak i razvoj najamnih kuća u Subotici tokom XIX i početkom XX veka, Beograd 2000. (Magistarska teza u rukopisu)
- ¹⁰ Hanák P.: A polgári lakáskultúrák szakaszai a XIX. században 1815–1914., „Magyarország társadalomtörténete I.”, 2. kötet, szerk. Kovács Gy., Budapest. 85–104. o.
- ¹¹ Šorske E.K.: Fin de siècle u Beču, Beograd: Geopoetika 1998, 24–105.
- ¹² Istorijiski arhiv Subotice (u daljem tekstu IAS), F:272, 3.A.53./pol.1847
- ¹³ Aladžić, V.: O izgradnji Mađar kuće, današnje Muzičke škole, Zbornik radova Građevinskog fakulteta, 2005, No. 14, str. 11–19.
- ¹⁴ Aladžić, V.: Nastanak i razvoj najamnih kuća u Subotici tokom XIX i početkom XX veka, Beograd 2000. (Magistarska teza u rukopisu)
- ¹⁵ Aladžić, V.: i. m., 69. o. (Magistarska teza u rukopisu)
- ¹⁶ IAS, F:2, 5726/polg. 1870
- ¹⁷ IAS, F:2, 3903/polg. 1879

- ¹⁸ Prčić V. G., Aladžić, V., Grlica, M.: Gradotvorci I – Városteremtők I, Subotica: Gradski muzej, 2004, 226–229. o.
- ¹⁹ IAS, F:2, ép. eng. I kör 5/1880
- ²⁰ IAS, F:2, ép. eng. jelz. nélk. 4/1880
- ²¹ IAS, F:2, ép. eng. I kör 21/1882
- ²² IAS, F:2, ép. eng. I kör 30/1882.
- ²³ IAS, F:2, ép. eng. I kör 8/1882.
- ²⁴ IAS, F:2, ép. eng. VII. kör 1/1884.
- ²⁵ IAS, F:2, ép. eng. VII. kör 1/1882.
- ²⁶ IAS, F:2, ép. eng. VII. kör 3/1883
- ²⁷ IAS, F:2, ép. eng. IV. kör 8/1886, ép. eng. IV kör 18/1886.
- ²⁸ IAS, F:2, 7101/polg.1874. Prokesch Mihály honvéd hadnagyot a hadsereg szállítási biztosává nevezték ki 1874-ben.
- ²⁹ IAS, F:2, ép. eng. IV. kör 13/1883
- ³⁰ IAS, F:2, ép. eng. IV. kör 10/1886
- ³¹ IAS, F:2, ép. eng. VIII. kör 29/1887
- ³² IAS, F:2, ép. eng. I. kör 24/1891

The Influence of the Renaissance on Architecture in Subotica

The fifteenth century gave rise to a new style based on classical antiquity in the city of Florence. This was the Renaissance: revival or rebirth. It had a great influence on the development of art, architecture, town planning, science and way of thinking in general. Its influence was, however, not confined merely to the mentioned spheres. It is just as important a fact that due to the influence of the Renaissance the physiognomy of towns underwent a change throughout Europe in the capitalist era. Palaces erected as private residences for rich merchants and the middle classes in Florence during the Renaissance had become the models for the new type of rental blocks of flats or palaces. The blocks of flats were built partly to bring in profit, and partly in order to satisfy the demands of the new social class, the bourgeoisie. Greater impetus to the erection of palaces and blocks of flats started in the Austro-Hungarian Monarchy at the beginning of the 19th century, while the building of the first luxurious rental blocks in Szabadka dates back to the middle of the 19th century. Most of the palaces in Szabadka bear the marks of the neo-Renaissance style, namely, the new class of the capitalists, the liberals, identified themselves with this style due to its connotation of freedom and their scientific and enlightened conduct. Thanks to this, the tradition of the Italian Renaissance revived five hundred years later in Szabadka in the forms of residential palaces and rental blocks decorated with motifs in the neo-Renaissance style.

Keywords: Renaissance, architecture, residential palaces, rental blocks and luxurious rental blocks, neo-Renaissance luxurious rental blocks